

Zwembad de Houtvaart te Haarlem

Advies met betrekking tot te handhaven of te herstellen architectonische onderdelen

Inleiding

Met het oog op de op handen zijnde renovatie van De Houtvaart ontstond bij de Vereniging Vrienden van de Houtvaart de behoefte aan een overzicht van de architectonische onderdelen die het behouden waard zijn vanuit het perspectief van het bouwwerk als monument. Vanwege de geringe tijdsduur die in dit stadium van de procedure ter beschikking stond kan dit overzicht niet meer zijn dan een korte en bondige opsomming van architectonische onderdelen, gebaseerd op de bestaande kennis van het zwembad zoals neergelegd in rapporten, nota's, brochures en de originele schetsontwerpen en bouwtekeningen. Ondergetekende verkeerde hierbij in de gelukkige omstandigheid dat hij zelf al eerder in 1992 voor de afdeling monumentenzorg van de gemeente Haarlem een op archiefbronnen gebaseerd rapport had geschreven over De Houtvaart. Van een nieuw, uitgebreider en diepgravender architectuurhistorisch en bouwhistorisch onderzoek kon, hoewel wenselijk, geen sprake zijn. Een dergelijk onderzoek is in een volgend stadium echter wel noodzakelijk. Het definitieve renovatieplan zal de bevindingen van een dergelijk onderzoek immers als uitgangspunt moeten nemen wil recht worden gedaan aan de status van het zwembad als rijksmonument. Het belang van onderzoek blijkt bijvoorbeeld uit de onduidelijkheid rond de oorspronkelijke verschijning van het betonnen waterreservoir. Het sterke vermoeden bestaat dat het beton van dit prominente gebouwdeel onafgewerkt was, maar bewezen is dit nog niet.

Het rapport is gesplitst in twee delen. In het eerste gedeelte zijn die oorspronkelijke onderdelen opgenomen die nog aanwezig zijn in het zwembad en die handhaving verdienen vanwege hun architectuur- of cultuurhistorische waarde. Het tweede gedeelte bevat die onderdelen die niet meer aanwezig of herkenbaar zijn maar die om dezelfde redenen dienen te worden hersteld of gereconstrueerd. Bij de samenstelling van het overzicht gold als uitgangspunt dat De Houtvaart dient te worden gerenoveerd conform de oorspronkelijke toestand, behoudens enkele aanpassingen en wijzigingen in verband met de zwembadtechniek, de functies van de bassins en het gebruik. Immers, alleen een volledige restauratie van de Houtvaart doet recht aan de motieven om het gebouw op de rijksmonumentenlijst te plaatsen en brengt de hoogwaardige architectuur terug die het zwembad ooit kenmerkte. Het streven naar volledigheid impliceert dan ook een ideale situatie waarin alle betrokken partijen met eenzelfde doel voor ogen de renovatie, of restauratie, benaderen.

Drs W.A. de Wagt, architectuurhistoricus
30 juni 2003, Heemstede

A. Overzicht van te handhaven onderdelen

1. - **De symmetrische hoofdstructuur en indeling van de plattegrond**, met inbegrip van de diverse hoofdfuncties, dat wil zeggen: een centrale toegang voor de bezoekers en een verdeling van de zwémfuncties over drie bassins, te weten één groot bassin (50 bij 15 meter) en twee kleine bassins (elk 20 bij 10 meter), van elkaar gescheiden door zij- en middenperrons en omgeven door kleedhokjes in doorlopende rijen. Eventueel kan de functie van de twee kleine baden worden aangepast aan hedendaagse eisen, zonder dat de hoofdvorm wordt gewijzigd (bijvoorbeeld gelegenheid voor peuter- en kleuterzwemmen).

Redengeving:

De hoofdstructuur en indeling van de plattegrond zijn helder en overzichtelijk en komen op logische wijze voort uit de functies van het gebouw. De symmetrische opzet van de bouwvolumes en de blokvormig uitgewerkte architectuur hangen ten nauwste samen met de hoofdstructuur van de plattegrond.

2. - **De groepering van kleedhokjes in doorlopende rijen**, afgewisseld met gemeenschappelijke kleedruimtes, sanitaire voorzieningen en dergelijke rond de bassins.

Redengeving:

De voor die tijd gebruikelijke groepering van kleedhokjes rond de bassins vormt een bijzonder karakteristiek onderdeel van de Houtvaart. In de oorspronkelijke toestand werd deze opzet slechts onderbroken ter hoogte van de hoofdtoegang en in de zuidoostelijke hoek; tegenwoordig is de oostelijke rand met kleedhokjes vrijwel geheel verwijderd om ruimte te creëren voor een verbinding met de aangrenzende ligweide. Vanuit functioneel oogpunt is deze wijziging aanvaardbaar, ofschoon de oorspronkelijke beslotenheid van het zwembad er wel enigszins door is aangetast.

3. - **Het 'schone'** (dat wil zeggen onbehandelde en onbedekte) **metselwerk van de gevels**, dat bestaat uit ruw gevormde gele klinkers (de gevels van de hoofdvolumes) en gele verblendstenen (de penanten van de kleedhokjes).

Redengeving:

De toepassing van lichtkleurig metselwerk is typerend voor de over het geheel genomen eenvoudige opzet van de architectuur, die indertijd dankzij dit metselwerk een zakelijke en moderne indruk maakte.

4. - De betonnen trappen en het overige zichtbaar gelaten beton van de ingangspartij.

Redengeving:

Het zichtbaar gelaten beton van deze onderdelen vormt een zeer karakteristiek onderdeel van de constructie en de architectuur. Ofschoon praktische overwegingen een rol zullen hebben gespeeld (besparing op de bouwkosten door het weglaten van een afwerkingslaag), was de wens om dit materiaal (evenals het metselwerk) 'eerlijk' te behandelen en te laten zien in zijn pure staat leidraad bij het ontwerpen.

5. - De natuurstenen afdekplaten van de trapbalustrades.

Redengeving:

De natuurstenen afdekplaten vormen een karakteristiek onderdeel van de architectuur. Vanwege hun donkere, afstekende kleur en doordat ze iets breder zijn dan het metselwerk waarop ze zijn geplaatst, dragen ze bij aan het lineaire en horizontale karakter van de architectuur.

6. - De betonnen lekrand aan de bovenzijde van de gevels.

Redengeving:

De functionele aanleiding voor de toepassing van de lekrand was voor de ontwerper aanleiding om dit onderdeel een rol te laten spelen in de kenmerkende horizontale belijning van de gevels. Tegenwoordig is deze rand afgedekt met zink, hetgeen vanuit esthetisch oogpunt aanvaardbaar is.

7. - De betonnen dakplaten met opstaande randen en overstekken van de kleedhokjes, douches, toiletten en dienstruimten.

Redengeving:

De betonnen daken en hun specifieke constructie vormen de overblijfselen van het watertransportsysteem, dat oorspronkelijk onderdeel uitmaakte van de waterhuishouding van de Houtvaart. De uitvoering in gewapend beton moet begrepen worden tegen de achtergrond van de wens hiervoor moderne materialen en constructiemethoden toe te passen, die een optimale hygiëne van het zwembad mogelijk maakten. De doorlopende overstekken dragen bij aan het horizontale en lineaire karakter van de architectuur en vormen een visueel bindend element tussen de verschillende bouwdelen.

8. - De betonnen hekken op de middenperrons.

Redengeving:

- De betonnen hekken behoren tot de oorspronkelijke architectuur van het zwembad en maakten ooit deel uit van de vroegere bebouwing en overkapping van het middenperron. De uitvoering in beton past in het streven van de ontwerper dit materiaal tot in de details van het zwembad toe te willen passen en droegen bij aan de samenhang tussen de betonnen bassins, de perrons en de bebouwing.

9. - **De betonnen opstaande randen rondom de bassins.**

Redengeving:

De opstaande randen, die zijn bedoeld om uitglijden te voorkomen, vormen een karakteristiek onderdeel van het zwembad.

10. - **Het stalen hekwerk op het noordelijke perron ter hoogte van de vroegere scheiding tussen het mannen- en vrouwengedeelte van het hoofdbassin.**

Redengeving:

Het hekwerk doet uiteraard niet meer dienst als zodanig, aangezien de scheiding tussen het mannen- en vrouwenbad reeds lang geleden is opgeheven, waarbij de bijbehorende voorziening in het bassin werd verwijderd; maar de concrete herinnering die het hekwerk vormt aan de historische toestand rechtvaardigt handhaving van dit onderdeel. Het hek dient wel gerepareerd te worden.

B. Overzicht van te herstellen of reconstrueren onderdelen

1. - **Het geelkleurige metselwerk van de gevels, dat gerepareerd en gereinigd dient te worden.**

Redengeving:

Zie boven (punt A. 3.)

2. - **De betonnen trappartij, die gerepareerd en gereinigd dient te worden.**

Redengeving:

Zie boven (punt A. 4.).

3. - **Het waterreservoir, waarvan het oorspronkelijke aanzien hersteld dient te worden door het verwijderen van de roodkleurige pleisterlaag; indien gewenst kan gekozen worden voor een behandeling van de betonnen gevels met verf of pleisterwerk, overeenkomstig de aard van het beton en in samenhang met het karakter van de architectuur van het gebouw en de overige kleurstelling.**

Redengeving:

Het volumineuze betonnen reservoir vormt een bijzonder karakteristiek onderdeel van de architectuur; het is zeer bepalend voor het aanzien van het gebouw, dat front maakt naar het De Ruyterplein. De oorspronkelijke, waarschijnlijk onafgewerkte uitvoering in beton paste in het streven van de ontwerper om dit materiaal zichtbaar te laten, overeenkomstig de wens de bouwmaterialen eerlijk te behandelen. De grijze betonkleur harmonieerde in de oorspronkelijke toestand met het geelkleurige metselwerk en verleende het robuuste reservoir een aanzienlijk lichtere indruk – in de dubbele betekenis van het woord – dan in de huidige situatie het geval is.

4. - **De houten deuren** van het entreegebouw, de kleedhokjes en overige gebouwdelen dienen te worden gereconstrueerd en teruggeplaatst volgens het oorspronkelijke model, dat wil zeggen uitgevoerd als paneeldeuren met een horizontale geleding en in de originele, contrasterende kleurstelling, dat wil zeggen groen voor het frame en geel voor de terugliggende houten delen; als voorbeeld kunnen de dubbele deuren aan de binnenzijde van de huidige machineruimte aan de westzijde van het zwembad fungeren, waarop de originele kleurstelling bewaard is gebleven.

Redengeving:

De paneeldeuren vormden een visuele schakel in het horizontale en lineaire karakter van de architectuur en hadden een bindende functie in met name de reeksen kleedhokjes rond de bassins. De oorspronkelijke kleurstelling, die gebaseerd was op het contrast licht – donker, ondersteunde dit effect en harmonieerde met de gelige kleur van het metselwerk en het grijze beton, en is bovendien typerend voor het kleurgebruik in de architectuur in de tijd van ontstaan.

5. - **De houten deur van de vroegere vrouweningang**, dat wil zeggen de linkeringang, in de entreepartij volgens het oorspronkelijke model; indien niet gebruikt als toegang kan deze deur worden vastgezet, hetzij 'vals' zijn. In de huidige toestand is deze entree dicht gemetseld.

Redengeving:

In de symmetrische compositie van de voorgevel vormt deze deur een onmisbaar onderdeel. Verder: zie boven (punt B. 4.).

6. - **De stalen raamkozijnen**, inclusief de horizontale roedeverdeling, betreffende onder meer de twee raamstroken aan weerszijden van de ingangspartij.

Redengeving:

De toepassing van stalen raamkozijnen is kenmerkend voor het uitgangspunt dat aan het ontwerp ten grondslag ligt, namelijk de wens om voor de tijd van ontstaan moderne, zo niet vooruitstrevende, materialen en constructiemethoden aan te wenden; in samenhang hiermee valt ook te denken aan de in de architectuur van het gebouw grotendeels zichtbaar gelaten betonnen onderdelen. Het dunne profiel van de kozijnen en de dwarsroeden is typerend voor deze benadering. De horizontale indeling van de ramen past in de overwegend horizontale en lineaire opbouw en belijning van de architectuur, die overal in het ontwerp consequent is doorgevoerd.

7. - **De aan de straatzijde van het waterreservoir bevestigde vlaggenmast.**

Redengeving:

De vlaggenmast, al dan niet getooid met vlag, vormde een bijzonder, aandachttrekkend element in de voorgevel. De bewust centrale plaatsing accentueerde de symmetrische opzet van het gebouw. In visueel opzicht vormde de mast een aantrekkelijk verticaal tegengewicht voor de overwegend horizontale opbouw van de architectuur, waardoor deze enigszins in balans kwam. Het verminderde voor het oog de 'zwaarte' van de voorgevel.

8. - **Het beton** van de vloeren, wanden en daken van de kleedhokjes en sanitaire ruimtes dient te worden hersteld en gereinigd.

Redengeving:

Het zichtbaar gelaten beton vormt een zeer karakteristiek onderdeel van de constructie en de architectuur. Eventueel kunnen de vloeren van de perrons in verband met het gebruik worden voorzien van een afwerklaag (coating), overeenkomstig de aard en de kleur van het beton. Verder: zie boven (punt A. 4. en A. 7.).

9. - **De gemetselde penanten** tussen de kleedhokjes, douches en toiletten dienen te worden ontdaan van de laag surfcoating (sierpleister op basis van gebonden mineraalkorrels) die daarop is aangebracht. De penanten waren oorspronkelijk uitgevoerd in een gele verblendsteen.

Redengeving:

Het geelkleurige metselwerk maakt oorspronkelijk een zeer karakteristiek, bepalend onderdeel uit van de architectuur. Door het terugbrengen van de vroegere situatie kan de aangetaste visuele samenhang tussen de architectuur van het hoofdgebouw en die van de kleedhokjes weer worden hersteld. Verder: zie boven (punt A. 3.).

10. - **De oorspronkelijke bebouwing van het middenperron** (inclusief de houten deuren en stalen ramen), **de hierop aansluitende gedeeltelijke overkapping van het perron.** Eventueel kunnen aan de bebouwing (deels) andere functies dan de oorspronkelijke functies (kleedhokjes, instructieruimten en dienstvertrekken) worden verleend. De huidige daar aanwezige bebouwing dient dan gesloopt te worden.

Redengeving:

Deze onderdelen behoren tot het gebouw in zijn oorspronkelijke toestand. De architectuur van deze bebouwing kenmerkte zich evenals het entreegebouw door een blokvormige structuur, waardoor er een grote mate van samenhang bestond tussen deze bebouwing en het entreegebouw.

Geraadpleegde bronnen (selectie):

- Bakker, H., *De Houtvaart toen en nu, Bijlage bij Rondom De Houtvaart, Jaarverslag 2002 – 2003*, Vereniging Vrienden van de Houtvaart, Haarlem 2003.
- *Nota Zwembad De Houtvaart*, College van B en W, Gemeente Haarlem, 26 oktober 2001.
- Rutkens, R., *Zalnorm of vlinderslag, Pleidooi voor een levend monument*, Vereniging Vrienden van de Houtvaart, Haarlem, december 2001.
- *Voorstel Programma van eisen renovatie Houtvaart*, Vereniging Vrienden van de Houtvaart, Haarlem, 14 maart 2003.
- Wagt, WA. de, *Zwembad De Houtvaart*, Onderzoek en advies in opdracht van Sector Gemeentewerken, Afd. BMA / Monumentenzorg, ten behoeve van de gemeentelijke monumentencommissie, Heemstede, augustus 1992.
- *Zwembad De Houtvaart, Haarlem, De stem van het water*, De Hollandsche Stadsherstel B.V., Onderzoek in opdracht van de gemeente Haarlem, Alkmaar, september 2001.